

МРНТИ: 15. 31.31

10.51889/1728-7847.2023.1.74.013

М.А. Амирбекова¹, Г.Т. Ысқақ², Д.Е. Абдраманова¹

¹ Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті

² Тұран университеті (Қазақстан, Алматық)

КІШІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТҰЛҒААРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРЫН АРТ-ТЕРАПИЯ ҚҰРАЛДАРЫ АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Психологиядағы басты мәселелердің бірі балалардың тұлғааралық қатынас біліктерін қалыптастыру, себебі бұл біліктердің болмауы тұлғаның социумда өзін-өзі жүзеге асыру және өзін-өзі белсендіру процесін қиындатады, конструктивті қарым-қатынас құра алмауға және кіші мектеп оқушысының мінез-құлқында ауытқулардың пайда болуына әкеледі. Психологтар тұлғааралық қарым-қатынас біліктерін қалыптастыру бойынша жұмысты кіші мектеп звенода бастау керектігін баса айтады, өйткені, дәл осы жастық даму кезеңінде тұлғалық сапалардың іргетасы қалыптасады, мінез-құлық нормалары бекиді. Зерттеу жұмысының мақсаты: кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық қатынастарын қалыптастыруда арттерапияның мүмкіндіктері мен тиімділігін анықтау болды. Кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық қатынастарын арт-терапия құралдары арқылы қалыптастырудың теориялық аспектілері қарастырылды. Топтық арт-терапия жаттығуларынан құрастырылған тиімді бағдарлама бойынша түзету-дамыту жұмыстарын жүргізу арқылы кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық қатынастарын қалыптастыру мүмкін екендігіне көз жеткізілді. Зерттеу нәтижелері кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық қатынастарын дамыту мақсатында арттерапия әдістерін қолдану ерекшеліктері туралы әдебиет көздеріндегі мәліметтерді жалпылауға, жүйелеуге және толықтыруға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: кіші мектеп оқушысы, тұлғааралық қатынас, тұлғааралық өзара әрекеттесу, коммуникативті білік, арт-терапия, социометрия.

Амирбекова М.А.¹, Ысқақ Г.Т.², Абдраманова Д.Е.¹

¹Казахский национальный педагогический университет

²Университет Туран, (Казахстан, Алматы)

ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ АРТ-ТЕРАПИИ

Аннотация

Одной из главных проблем в психологии является формирование у детей умений межличностного общения, так как отсутствие этих умений затрудняет процесс самореализации и самореализации личности в социуме, приводит к неспособности строить конструктивные отношения и появлению отклонений в поведении младшего школьника. Психологи подчеркивают, что работу по формированию умений межличностного общения нужно начинать в младшем школьном звене, ведь именно на этом этапе возрастного развития формируется фундамент личностных качеств, закрепляются нормы поведения. Цель исследовательской работы: выявить возможности и эффективность арттерапии в формировании межличностных отношений младших школьников. Рассмотрены теоретические аспекты формирования межличностных отношений младших школьников средствами арт-терапии. Было убеждено, что

формирование межличностных отношений младших школьников возможно путем проведения коррекционно-развивающей работы по эффективной программе, составленной из упражнений групповой арт-терапии. Результаты исследования позволяют обобщить, систематизировать и дополнить сведения из источников литературы об особенностях применения методов арттерапии в целях развития межличностных отношений младших школьников.

Ключевые слова: младший школьник, межличностное общение, межличностное взаимодействие, коммуникативные навыки, арт-терапия, социометрия.

M.Amirbekova¹, G.Yskak², D.Abdramanova¹

¹*Kazakh National Women's Pedagogical University*

²*Turan university (Almaty, Kazakhstan)*

THE FORMATION OF INTERPERSONAL RELATIONSHIPS OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN THROUGH THE MEANS OF ART THERAPY

Abstract

One of the main problems in psychology is the formation of interpersonal communication skills in children, since the lack of these skills complicates the process of self-realization and self-realization of the individual in society, leads to the inability to build constructive relationships and the appearance of deviations in the behavior of a younger student. Psychologists emphasize that the work on the formation of interpersonal communication skills should begin at the junior school level, because it is at this stage of age development that the foundation of personal qualities is formed, norms of behavior are fixed. The purpose of the research work: to identify the possibilities and effectiveness of art therapy in the formation of interpersonal relationships of younger schoolchildren. The theoretical aspects of the formation of interpersonal relationships of younger schoolchildren by means of art therapy are considered. It was convinced that the formation of interpersonal relationships of younger schoolchildren is possible by carrying out correctional and developmental work on an effective program composed of exercises of group art therapy. The results of the study allow us to generalize, systematize and supplement information from literature sources about the peculiarities of the use of art therapy methods in order to develop interpersonal relationships of younger schoolchildren.

Keywords: junior high school student, interpersonal communication, interpersonal interaction, communication skills, art therapy, sociometry.

Кіріспе

Қ.Б. Жарықбаев пен О.С. Саңғылбаевтың психологиялық сөздігінде: «қарым-қатынас жасай білу жалпы адами қасиеттердің аса қажет түрінің бірі. Тұлғааралық қатынастың негізінде адамда негізгі тұлғалық сапалы қасиеттері қалыптасады» делінген [1]. Қарым-қатынастың концептуалды негіздері Б.Г. Ананьев [2], Е.П. Ильин [3], В.М. Бехтерев [4], Л.С. Выготский [5], еңбектерінде баяндалған. С.Л. Рубинштейн қарым-қатынастың адам іс-әрекетінің кез-келген өрісіндегі маңыздылығын атай отырып, адам тіршілігінің әмбебап тәсілі ретінде қарастырған [6]. Қарым-қатынас іс-әрекеттің басты тәсілі ретінде әлеуметтік сферада ерекше маңызға ие. Қарым-қатынас процесінде индивидтердің рационалды, эмоционалды және еріктік өзараәрекеттесулері жүреді, сезімдердің, көңіл-күйдің, ойлар мен көзқарастардың ортақтығы қалыптасады, өзара түсіністікке қол жеткізіледі. Қазіргі ғалымдар тұлғааралық қарым-қатынас дағдылары мен біліктерін дамытуда маңызды рөлді кіші мектеп жасының үлесіне береді, өйткені, олар алғаш мектепке келгенде құрдастарымен қарым-қатынасқа түсу қиындықтарын бастан өткереді.

Кіші мектеп жасындағы балаларға қарым-қатынастың аса кең диапазондағы түрлі коммуникативті әрекеттер, қарым-қатынастың айқын эмоционалды қанықтығы, қарым-қатынас кезінде балалар байланыстарының стандартты еместігі мен регламенттелінбегендігі, жауап

әрекеттеріне қарағанда бастамашыл әрекеттердің басымдығы тән болғандықтан, арттерапияның әр түрлі әдістерін қолдана отырып, біз осы қажеттіліктерді қанағаттандыра және тұлғааралық қарым-қатынас біліктерін қалыптастыра аламыз.

Кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық қарым-қатынасы мәселесі көптеген жылдар бойы өз өзектілігін жоймай келе жатқан психологиялық мәселелердің бірі.

Тұлғааралық қатынастар құрамында үш элементті бөліп көрсетуге болады:

- когнитивті (гностикалық, ақпараттық);
- аффективті (эмоциональдық);
- мінез-құлықтық (практикалық, регулятивті).

Когнитивті элемент тұлғааралық қатынастарда не ұнайды немесе не ұнамайды дегенді ұғынудан тұрады. Аффективті элемент адамдардың өзара қатынастар процесінде туындайтын сезімдері мен эмоцияларының (жағымды немесе жағымсыз) жиынтығынан көрінеді. Тұлғааралық қатынастарда эмоциялық элементке жетекші рөл беріледі. Ал, мінез-құлықтық компонент адамдардың бір-біріне қатысты нақты әрекеттерінен көрінеді.

Тұлғааралық қатынастар табиғаты қоғамдық қатынастар табиғатынан айтарлықтай ерекшеленеді, өйткені олардың негізінде эмоционалдық бастама жатыр, олар адамдарда бір-біріне қатысты пайда болатын сезімдердің, эмоциялардың негізінде құрылады. Сол себепті тұлғааралық қатынастарды топтың психологиялық «климатының» факторы ретінде қарастыруға болады.

Кіші мектеп жасы-бұл баланың өмірінің ерекше кезеңі. Кіші мектеп оқушыларына қазіргі мектептің 1-4 сыныптарында оқитын 6,7–10 жастағы балалар кіреді.

Д.Б. Элькониннің пікірінше, мектепте оқудың басталуымен баланың қоршаған болмысқа деген қатынастарында өзгерістер жүреді [16].

Қазіргі зерттеулерде 6-7 жасқа қарай балаларда құрдастарына, олармен өзара әрекеттесуге деген қызығушылық артатындығы, олардың тарапынан мойындалуға деген қажеттілік артатындығы айтылады. Дәл осы кезеңде «Мен – басқа» тұлғасының негізі қаланады, ол өмір бойы адам мінез-құлқының негізін құрайды.

Кіші мектеп оқушыларындағы тұлғааралық қатынастардың сипаты Кіші мектеп мектепте оқудың бүкіл кезеңінде айтарлықтай өзгеріске ұшырап отыратындығын атап өткен жөн. Қарым-қатынастың мазмұнында, қажеттіліктерінде, мотивтері мен құралдарында өзгерістер байқалады, олар біртіндеп пайда болуы мүмкін, сондай-ақ, айқын көріністері мен сапалық өзгерістер болуы да мүмкін. Бірінші өзгеріс – бұл бала өмірінде басқа балалардың маңыздылығының күрт артуы. Екінші өзгеріс біршама үйлесімді және бауыр басушылық, достық қатынастардың пайда болуынан, балалар арасындағы тұрақты және эмоционалды қатынастардың дамуынан тұрады.

Балалық шақта тұлғааралық қатынастарды қалыптастыру саласындағы қазіргі зерттеулер кіші мектеп оқушылары арасында коммуникативті дағдылардың, әсіресе, құрдастарымен тұлғааралық өзараәрекеттесу дағдыларының даму деңгейі төмен екендігін анықтады. Кіші мектеп жасындағы балалардың әлеуметтік біліктілігінің жеткіліксіздігі, құрдастарымен қарым-қатынастағы дәрменсіздік қарапайым конфликтілерді шеше алмауына әсер етеді.

Кіші мектеп оқушысы тұлғасының қалыптасуы мұғалімдермен және құрдастарымен жаңа қатынастардың ықпалымен, жаңа ұжымға, жаңа іс-әрекет түріне ену арқылы жүреді. Дәл осы тұлғааралық қатынастар баланың эмоционалды байланысқа түсу, қауіпсіздікке деген, тұлға болуға деген ұмтылыс сияқты негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыруда маңызды рөл атқарады.

Арт-терапия-бұл соңғы жылдары өте белсенді және қарқынды дамып жатқан психотерапияның жаңа әдісі.

Арт-терапияның практикалық мүмкіндіктері оқушылардың әлеуметтік-психологиялық дамуын оңтайландыруға мүмкіндік туғызады. Мектептегі қиындықтарды, тұлғааралық конфликтілерді, оқу процесімен байланысты мәселелерді бейнелерге айналдыра отырып, бала шығармашылық жұмыс арқылы өзінің эмоциялық сезімдері мен ішкі конфликтілерін көрнекілік арқылы топ мүшелері конфликтілі ситуацияларды жағымды түрге айналдырып, әлеуметтік қолайлы мінез-құлық модельдерін қалыптастырады. Арт-терапия арқылы топта жұмыс істеу

ерекшелігі топтық бірдейлікті қалыптастыруға, топтық нормалар мен ережелерді құрып, қабылдауға жол ашады. Жүргізілген арт-сессия барысында оқушылар коммуникативті дағдыларын жетілдіреді, өз мінез-құлқын басқаруды үйренеді, жеке жауапкершілік аймағын анықтайды.

«Арт-технологияларды тұлғаның коммуникативтік құзыреттілігін дамыту құралы ретінде қолдану» атты мақаласында И.Е. Шкиль тренинг бағдарламасын жүргізгеннен кейін, психологиялық арт-технологиялардың тұлғаның коммуникативті құзыреттілігін табысты түрде дамытуға мүмкіндік беретіндігін дәлелдейтін мәліметтерді келтіреді [18].

Мамандардың арт-терапияның топтық формаларына жүгінуінің бірқатар себептері бар. Мысалы, А.И. Копытин былай деп көрсетеді: «топтық арт-терапия:

- құнды әлеуметтік дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді;
- топ мүшелерінің өзара қолдау көрсетуімен байланысты және ортақ мәселелерді шешуге мүмкіндік береді;
- өз іс-әрекеттерінің нәтижелерін және олардың басқаларға әсерін байқауға мүмкіндік береді;
- жаңа рөлдерді игеруге және тұлғаның жасырын қасиеттерін көрсетуге, сондай-ақ рөлдік мінез-құлықтың өзгеруі айналасындағылармен өзара қатынастарға қалай әсер ететінін байқауға мүмкіндік береді;
- өзін-өзі бағалауды арттырады және тұлғалық бірдейлікті нығайтуға әкеледі; шешім қабылдау дағдыларын дамытады» [19].

Арт-терапияның әсіресе жаңа байланыстардан қорқатын мазасыз балалармен жұмыс жүргізуде тиімді, олар құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынастан қашады, байланысқа түсу қажет болған жағдайда жайсыздықты сезінеді, олар өздеріне, өз күштеріне сенімді емес, адами қарым-қатынастардың жай-жапсарын біле бермейді.

Материалдар мен зерттеу әдістері

Кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық қатынастарын қалыптастыруда арт-терапияның тиімділігін эмпирикалық зерттеу мақсатында алдымен диагностикаға жүгіндік.

Эмпирикалық зерттеу жұмысы үш кезең бойынша жүзеге асырылды.

Бірінші (анықтаушы экспериментте) кезеңде кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық қатынастарының даму деңгейін анықтау мақсатында диагностикалық жұмыс жүргізілді.

Екінші кезеңде (қалыптастырушы экспериментте) арт-терапия техникалары арқылы кіші сынып оқушыларының тұлғааралық қатынастарын дамытуға бағытталған бағдарлама құрастырылып, тәжірибеге енгізілді.

«Біз біргеміз! Бірге бәрін еңсереміз!» түзету-дамыту бағдарламасы 10 сағатқа арналды. Ұсынылған бағдарламаның өзектілігі мынада:

- қарым-қатынас дағдыларын жетілдіру;
- өзіне деген сенімділікті арттыру;
- тұлғааралық өзараәрекеттесу процесінде кедергілер мен қорқыныштарды жою;
- бір-бірінің жағымды коммуникативті және жеке қасиеттері туралы көбірек ақпарат алу, танымал емес балалардың жағымды қасиеттеріне назар аударуға көмектесетін жаттығулар қолдану шарттары қарастырылған. Бұл өз кезегінде топтың біртұтастығын арттыруға әсер етеді.

Үшінші кезеңде (бақылау эксперименті) бағдарламаның тиімділігін анықтауға эксперимент жүргізілді.

Зерттеу таңдамасы: 2 сыныптың 7-8 жастағы оқушылары.

Эмпирикалық зерттеу міндеттеріне сай төмендегідей зерттеу әдістерін пайдаландық:

1. Дж.Мореноның социометрия әдісі (Я.Л.Коломинский бейімдеген нұсқасы);
2. КОС-1 - кіші мектеп оқушыларының коммуникативті біліктерін зерттеу әдістемесі (В.В.Синявский, В.А. Федорошиннің кіші мектеп оқушыларына арнап бейімдеген нұсқасы);
3. Т.В. Безродныхтың кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық өзараәрекеттесу нормалары туралы түсініктерін анықтау анкетасы.

Зерттеуіміздің теориялық бөліміндегі талдауларға негізделе отырып, біз кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық қатынастарының қалыптасу критерийлерін жіктеп алдық:

1. Интеллектуалдық критерий
2. Эмоционалдық критерий
3. Мінез-құлықтық критерий

Осыған сай зерттеу әдістемелерін таңдадық.

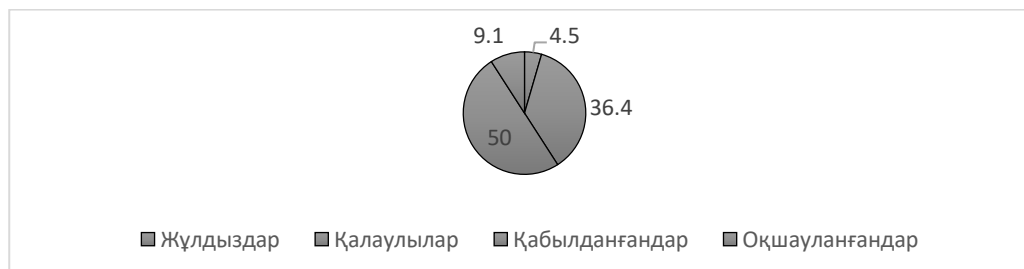
Кесте 1. Анықтаушы эксперименттің диагностикалық картасы

Критерийлер	Көрсеткіштер	Әдістемелер
Интеллектуалдық	Оқушылардың тұлғааралық өзараәрекеттесу нормалары туралы түсініктері	Т.В. Безродныхтың анкетасы
Эмоционалдық	Сыныптың эмоционалды-психологиялық ахуалы	Социометрия әдісі
Мінез-құлықтық	Оқушылардың коммуникативті біліктері	КОС-1 әдістемесі

Нәтижелер және талқылау

1. Дж.Мореноның социометрия әдісі (Я.Л. Коломинский бейімдеген нұсқасы) бойынша зерттеу нәтижелерін талдау барысында әр сұраққа қатысты социоматрица құрастырып, әр оқушының таңдаулар саны есептелінді.

«Социометрия» әдісінің нәтижелерін талдау бойынша біз оқушыларды анықталған социометриялық мәртебесіне қарай топтарға жіктедік. Зерттеу нәтижелері 1-суретте келтірілген.

Сурет 1. 2 сынып оқушыларының анықтаушы кезеңдегі социометриялық мәртебесінің диаграммасы

Бірінші «жұлдыздар» тобына 5 және одан жоғары таңдау алған оқушылар кірді (9,1%). Бұл сыныпта көшбасшы, эмоциялық тартымды, танымал, сыныптастарының құрметіне бөленген оқушылар. Олар көбінесе мейірімді, көпшіл, қарым-қатынасқа еркін түседі, эмпатияға бейім және әлеуметтік белсенді келеді. Сыныптастары көшбасшыларға үйір келеді, үлгі алуға тырысалы. Өз кезегінде, балалар – «жұлдыздар» басқалардың, әсіресе пікіріне құлақ асатын маңызды адамдардың тарапынан мойындалуға, құрметке бөленуге, қолдау табуға ұмтылады. Мұндай балалар өз мінез-құлқын әлеуметтік қолдауды қажетсінеді.

«Қалаулылар» тобына 3-4 таңдау алған оқушылар кірді (36,4%). Олар ұжымда маңызды орынға ие болған балалар. Басқа балалар олармен қарым-қатынасқа түсуді қалап тұрады, дос болады.

Үшінші «қабылданғандар» тобын 1-2 таңдау алған оқушылар (50%) құрады. Әдетте олар қарым-қатынасқа көп түспейді, белсенді емес балалар. Өз сыныптастарының арасында аса танымалдыққа ие емес. Олар ортақ бірлескен іс-әрекетке сирек араласады. Бұл топтағы балалардың тұлғааралық өзараәрекеттесу нормалары туралы түсініктерінің даму деңгейі жеткіліксіз. Топтық іс-әрекет процесінде олар сол аталмыш сәтте өздері үшін ең қолайлы және қалаулы

іспен айналысады, яғни, олар өз әрекеттерін өзге балалардың әрекеттерімен ұштастырмайды.

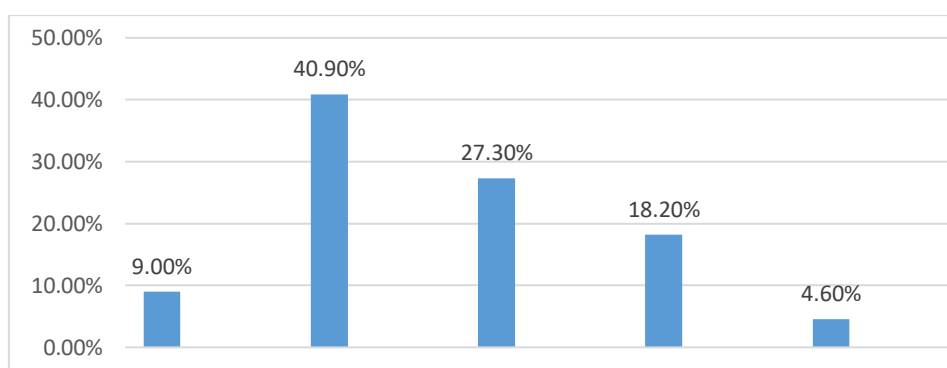
«Оқшауланғандар» тобына бірде бір таңдау алмаған оқушылар (4,5%) кіреді. Мұндай балалар сыныпта оқшауланған орын алады. Көшбасшылардан ерекшелігі, оқшауланған кіші мектеп оқушылары көбінесе әр түрлі әлеуметтік мәртебеге ие адамдардың олардың әрекет-қылықтарын қолдауларын ажырата алмайды. Олар жол бергіш, сәтсіздіктерден, конфликтілерден қашуға тырысады, көшбасшы болуға ұмтылмайды.

Оқушылардың жасаған өзара таңдауларын зерттеу социометрия нәтижелеріне айтарлықтай толықтыру енгізеді. Ол үшін біз өзара таңдау коэффициентін (ӨК) есептедік. Өзаралық коэффициенті таңдау саны - 66, өзара таңдаулар саны – 20 болғанда 30%-ды құрады, бұл өзара қалау көрсеткішінің төмендігін білдіреді. Сәйкесінше, біз өзара таңдау арқылы шағын топтарға немесе жұптарға біріккен оқушылар саны аз деген қорытынды жасай аламыз. Сыныптағы қатынастарды шашыраңқы деп сипаттауға болады.

Ары қарай біз сыныптағы тұлғааралық қатынастардың жағымдылық деңгейін анықтадық. Ол үшін жоғары және орта мәртебеге ие оқушылар (көшбасшылар мен «қалаулылар») саны (45,5%) мен төмен мәртебеге ие оқушылар («қабылданғандар», «оқшауланғандар») санын (54,5%) есептеп, салыстырдық. Нәтижесінде тұлғааралық қатынастар жағымдылығының төмен деңгейі анықталды, өйткені, төмен мәртебеге ие оқушылар саны орта және жоғары мәртебеге ие оқушылар санынан артық.

Оқшаулану индексі - 4,5% ға тең («оқшауланған» оқушылар саны). Осыған орай сыныпты айтарлықтай жайлы деп санауға болады.

2. КОС-1 - кіші мектеп оқушыларының коммуникативті біліктерін зерттеу әдістемесінің (В.В.Синявский, В.А.Федорошиннің кіші мектеп оқушыларына арнап бейімдеген нұсқасы) нәтижелерінің графикалық көрінісі 2 суретте келтірілген.

Сурет 2. Кіші мектеп оқушыларының коммуникативті біліктерінің даму деңгейі

Сонымен, кіші мектеп жасындағы оқушылардың 9%-ы коммуникативті біліктердің төмен деңгейін көрсетті. Бұл балалардың коммуникативті немесе ұйымдастырушы біліктері өте әлсіз.

Коммуникативті біліктердің орташадан төмен деңгейі сыналұшылардың 40,9%-да байқалды. Бұндай балаларға қарым-қатынасқа ұмтылудың төмендігі, ұжымда өзін жайсыз сезіну, уақытын өзгелерден бөлек, оңаша өткізуді қалау тән. Достары көп емес, басқалармен байланыс орнатуда қиындықтары бар, таныс емес жағдайға бағдарлануы нашар, өз пікірін қорғауға ұмтылыс жоқ десе де болады. Қоғамдық іс-әрекетте бастама таныту өте төмен, әдетте, олар өз бетінше шешім қабылдаудан қашады.

Респонденттердің 27,3%-ы коммуникативті біліктердің орташа деңгейін көрсетті. Бұндай балалар адамдармен байланыс орнатуға ұмтылады, таныстарының аясын шектемейді, өз пікірін қорғай алады. Алайда бұл бейімдіктердің әлеуеті жоғары тұрақтылыққа ие емес.

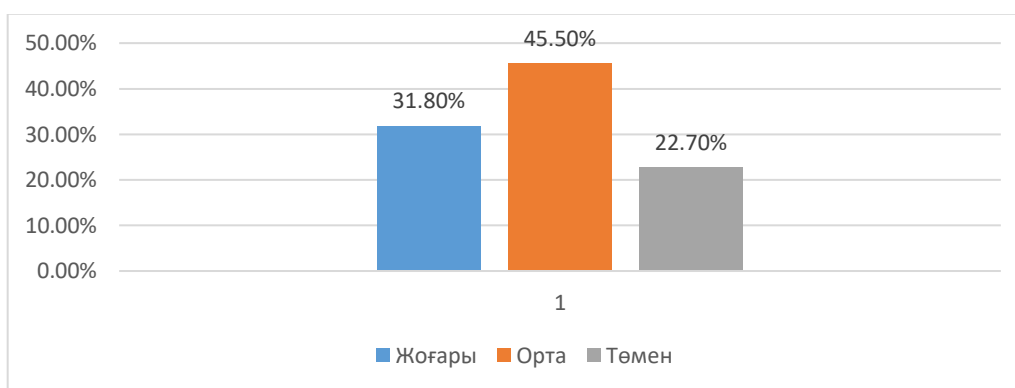
Сыналұшылардың 18,2%-ы коммуникативті біліктердің орташадан жоғары деңгейін көрсетті. Бұндай балалар жаңа ортаға тез бейімделеді, тез дос табады.

Зерттелушілердің 4,6%-ы коммуникативті біліктердің жоғары деңгейін көрсетті. Бұл балалар ұйымдастырушы және коммуникативті іс-әрекетке белсене ұмтылады, оған деген қажеттілікті сезінеді. Қиын жағдайларға тез бағдарланады, ұжымда өздерін еркін ұстайды. Қиын жағдайға тап болғанда өз бетінше шешім қабылдай алады, өз пікірін қорғай алады және оны жолдас-тарына қабылдата алады. Ортаны жандандырып, әр түрлі ойындар, іс-шаралар ұйымдастыр-ғанды ұнатады, өзі ұнатқан іс-әрекетте табанды. Өздерінің коммуникативті және ұйымдастыру-шы іс-әрекетке деген қажеттіліктерін қанағаттандыратын істерді өздері іздеп жүреді.

Сонымен, бұл зерттеу нәтижелері бойынша коммуникативті біліктері төмен және орташадан төмен деңгей көрсеткен кіші мектеп оқушыларының саны айтарлықтай. Бұл балалар тиісті психологиялық түзету жұмысын қажетсінеді.

3. *Кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық өзараәрекеттесу нормалары туралы түсінік-терін анықтау үшін Т.В. Безродныхтың анкетасын қолдандық.*

Құрдастар арасындағы тұлғааралық өзараәрекеттесу нормалары туралы түсініктердің қалыптасу деңгейінің нәтижелері 3 суретте көрсетілген.

Сурет 3. *Кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық өзараәрекеттесу нормалары туралы түсініктерінің қалыптасу деңгейінің пайыздық көрсеткіштері*

Анкета нәтижелері бойынша кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық өзараәрекеттесу нормалары туралы түсініктерінің қалыптасуының жоғары деңгейі оқушылардың 31,8%-ын құрады. Бұл балалардың өзара қолдау, өзара жауапкершілік қатынастары, өзараәрекеттесу процесіндегі құрмет, достық туралы, сыныптағы балалардың ынтымақтастығының қажеттілігі туралы түсініктері бар. Оқушылар арасында тұлғааралық өзараәрекеттесу нормалары туралы түсініктердің қалыптасуының орташа деңгейі басым - 45,5%. Бұл балалардың көпшілігінің топ-тық ынтымақтастықтың қажеттілігі, өзараәрекеттесу процесіндегі өзара жауапкершілік қатынас-тар, құрмет, достық өзара көмек туралы түсініктерінің әлі де жеткіліксіз екендігін білдіреді. Яғни, респонденттер қоғамдағы мінез-құлық нормалары мен ережелерінің маңыздылығын әлі де жете түсіне бермейді, бірақ өз жауаптарында сыныптастарының жағымсыз әрекеттеріне белгілі бір төзімділік танытуға дайын екендігін көрсетеді. Алайда, бақылау барысында байқағанымыз, қарым-қатынас процесінде олар айналасына қатысты агрессияны жиі көрсетеді, құрдастарының мінез-құлықтарына жағымсыз қатынас танытады.

Кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық өзараәрекеттесу нормалары туралы түсініктерінің қалыптасуының төмен деңгейі оқушылардың 22,7%-ында анықталды. Балалар достық қатынас-тарын, өзара жауапкершілікті, өзара қолдауды, бір-бірімен үйлесе әрекет ету, сыныптың ынты-мақтасу қажеттілігін түсінбейді, тұлғааралық қатынастар туралы адамгершілік түсініктері әлсіз.

Зерттеу нәтижелерін талдау барысында кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық қатынас-тарында мынандай қиындықтар анықталды: сыныпта жағымсыз психологиялық ахуал мен сыныптастар арасында жағымсыз қатынастардың болуы; өзараәрекеттесіп, бірлесіп жұмыс істей алмау; мінез-құлық нормаларын жете білмеу, сыныптастарының жағымсыз қылықтарына төзімсіздік танытудың кездесуі (дәрекілік, қызбалық, дұшпандық).

Сонымен, диагностика нәтижелері оқу іс-әрекетінде құрдастарымен тиімді өзараәрекеттесу дағдыларын дамытуға, сондай-ақ, тұлғааралық қатынастарды дамытуға мүмкіндік беретін конструктивті өзараәрекеттесуді ұйымдастыру қажеттілігі туралы қорытынды жасауға негіз болды:

- анықталған төмен мәртебелі топтағы оқушылар саны сыныпта тұлғааралық қатынастарды гуманизациялау қажеттілігін, сондай-ақ, сынып оқушыларының мәртебесін арттыру қажеттілігін көрсетеді;

- өзара таңдаудың төмен коэффициенті сыныптағы оқушылардың көпшілігінің қарым-қатынасқа қанағаттануы жеткіліксіз екендігіне дәлел болады;

- сыныпта қабылданбауына, оқшаулануына байланысты эмоциялық жайсыздықты сезінетін оқушылар бар;

- төмен мәртебелі оқушылар санының жоғары мәртебелі оқушылар санынан артық болуы сыныптың мәртебелік құрылымының жайсыз екенін және тұлғааралық қатынастар дамуының жағымсыз екенін білдіреді.

Осы қиындықтарды шешудің тиімді жолын іздеу барысында талдау жасалған әдебиеттер мен диагностикалық мәліметтердің негізінде біз қалыптастырушы эксперименттің бағдарлама-сын құрастырдық және сол бойынша түзету жұмысын жүргіздік.

Бағдарламаның мақсаты - арт-терапия техникалары арқылы кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық қатынастарын дамыту.

Міндеттері:

- тұлғааралық құзыреттілікті дамыту – айналасындағыларды түсіне білу, қабылдай білу, олармен конструктивті өзараәрекеттесу, тұлғааралық қатынастарды жақсарту;

- оқушылардың мінез-құлық ережелері туралы білімдерін тереңдету;

- жағымсыз эмоцияларын тежей білуге машықтандыру;

- құрдастарымен конструктивті өзараәрекеттесуді үйрету;

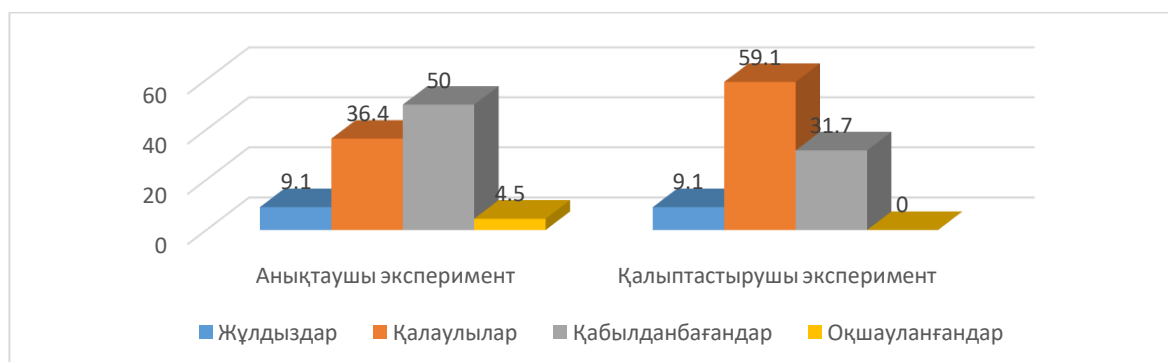
- әр топ мүшесінің ұжымдағы мәртебесін жоғарылатуға жол ашу;

сыныптастарына мейірімді қатынас, эмпатия сезімін дамытуға мүмкіндік беру.

Қалыптастырушы эксперимент нәтижелерін талдау.

1. Дж. Мореноның социометрия әдісі (Я.Л. Коломинский бейімдеген нұсқасы) көрсеткіштерін салыстыру нәтижесінде екінші сынып оқушыларының тұлғааралық қатынастарынан жағымды динамиканы байқадық. «Қалаулылар» мәртебесіне ие оқушылар саны 36,4%-дан 59,1%-ға артты. Сондай-ақ, «қабылданғандар» мәртебесіндегі оқушылар санының 50%-дан 31,8%-ға азайғанын байқаймыз, «оқшауланғандар» мәртебесіне ие болған оқушы анықталмады. Бұл анықтаушы кезеңге қарағанда сыныптың социометриялық картинасында жағымды динамиканың бар екендігін көрсетеді.

Оқушылардың басым көпшілігі барлық құрдастарымен жақсы қатынастар орнатады, біршама көпшіл, конфликтілерге жиі түспейді.

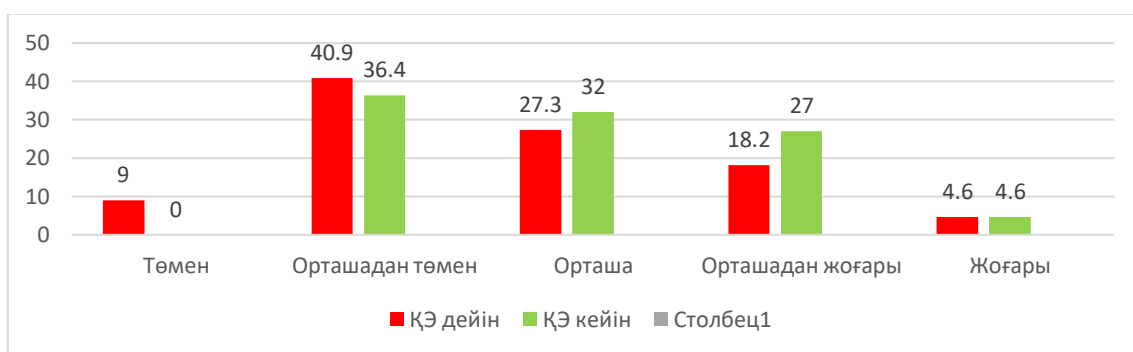
Сурет 4. 2 сынып оқушыларының социометриялық мәртебелерінің өзгеру динамикасы

Сондай-ақ, өзара таңдаулар саны да 20-дан 22-ге дейін артты. Өзара таңдау коэффициенті (ӨК) 3,3%-ға жоғарылап, жалпы 33,3%-ды құрады, бұл өзара таңдау коэффициентінің орта көрсеткіші болып табылады. Оқушылар арасындағы өзара таңдаулардың анықталған тұрақтылығы кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық қатынастарының дамуы үшін жағымды негіз болады.

Біз тұлғааралық қатынастардың жағымдылығының жоғары деңгейде екенін анықтадық, өйткені екінші сынып оқушыларының көпшілігі «жұлдыздар» мен «қалаулылар» (68,2%) мәртебесіне ие.

Социометриялық диагностиканың нәтижелері балалар арасындағы қатынастардың жақсарғанын көрсетеді: достық қалаулардың тұрақтылығы, өзара қызығушылық таныту, ал бұл кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық қатынастарының дамуына қажетті негіз.

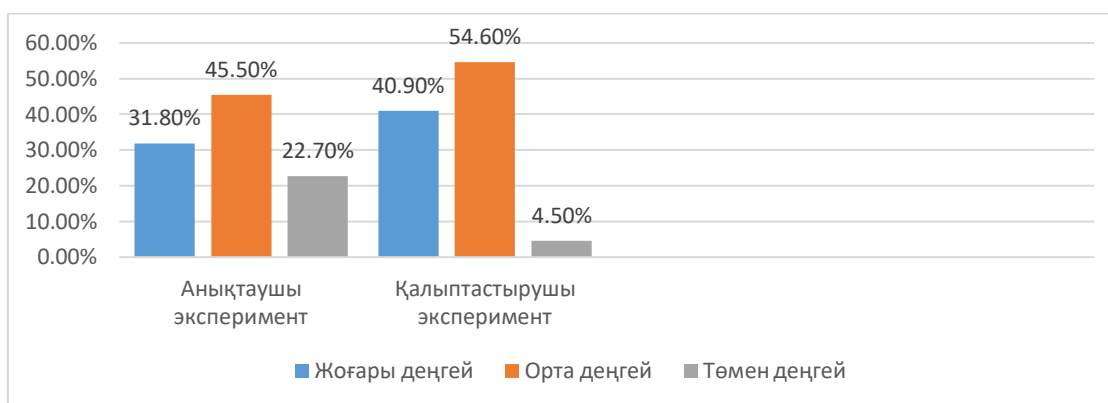
2. *Кос-1 коммуникативті біліктерді зерттеу әдістемесі* бойынша қалыптастырушы экспериментке дейінгі және кейінгі зерттеу нәтижелерінің салыстырмалы көрсеткіштері 5 суретте келтірілген.

Сурет 5. *Кос-1 әдістемесі бойынша ҚЭ дейін және кейінгі нәтижелер*

Байқап отырғанымыздай, КОС-1 әдістемесі бойынша қалыптастырушы эксперименттен кейін кіші мектеп оқушыларында коммуникативті біліктердің төмен деңгейі ешкімде байқалмайды. Орташадан төмен деңгей 40,9%-дан 36,4%-ға кеміді. Коммуникативті білік деңгейі орташа балалар қатары 27,3%-дан 32%-ға артты. Ал орташадан жоғары деңгей 18,2%-дан 27%-ға дейін жоғарылады. Бұл балалар үшін белгілі бір алға басуды, балалардың ұжымда өздерін еркін сезініп, сенімді түрде бастамашылдық танытып, айналасындағылармен байланыстар орнататын балалар қатарының көбейгендігін білдіреді. Кіші мектеп оқушыларының коммуникативті біліктерінің дамуындағы жағымды динамика түзету бағдарламының оң ықпал еткендігін дәлелдейді.

3. *Т.В. Безродныхтың «Кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық өзараәрекеттесу нормалары туралы түсініктері» анкетасы* бойынша түсініктерінің даму деңгейі төмен оқушылар саны қалыптастырушы эксперименттен кейін 22,7%-дан 4,5%-ға азайғанын көрсетті. Өз кезегінде түсініктерінің дамуы жоғары және орта деңгейдегі балалар саны 31,8%-дан 40,9%-ға және 45,5%-дан 54,6%-ға дейін артты. Бұл қалыптастырушы кезеңде оқушылардың тұлғааралық өзараәрекеттесу нормалары туралы түсініктерінде оң өзгерістер болғанына дәлел болады.

Сурет 6. Кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық өзара әрекеттесу нормалары туралы түсініктерінің динамикасы

Қорытынды

Зерттеуімізде кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық қатынастар мәселесінің теориялық аспектілерін зерттеу аясында біз тұлғааралық қатынастар түсінігін, кіші мектеп жасындағы оқушылардың ұжымдағы тұлғааралық қатынастарының ерекшеліктерін, тұлғааралық қатынастарды арт-терапия арқылы қалыптастыру мүмкіндіктерін қарастырдық. Нәтижесінде тұлғааралық қатынастар мәселесі өзектілігін ешқашан жоймайтын мәңгілік тақырып деген қорытындыға келдік. Себебі қазіргі кезде кіші мектеп жасындағы балалардың әлеуметтік құзыреттілігі жеткіліксіз, олар құрдастарымен қатынастарда дәрменсіз, қарапайым конфликтілерді шешуге қабілетсіз, дәл осы себептерге орай балалар қатынастар құруда айтарлықтай қиындықтарға кездеседі. Кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық қатынастарын қалыптастыруда арттерапия үлкен рөл атқарады.

Қалыптастырушы экспериментке дейінгі және кейінгі жүргізілген барлық зерттеу нәтижелерін салыстырмалы талдау кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық қатынастарында жағымды динамиканың байқалғандығын көрсетті. Балалардың бір-бірімен достығы нығайып, сыныптың топтасу деңгейі жоғарылады, оқушылар дұрыс коммуникация құру мен конструктивті қарым-қатынас жасауды үйренді, басқаларды түсініп, достары үшін уайымдап, жанашырлық сезім білдіру, эмпатия таныту деңгейлері артты, өз-өздерін және өзгелерді түсіне бастады. Бұл жағымды көрсеткіштер арт-терапия арқылы кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық қатынастарын дамытуға арналған түзету бағдарламасын қолданудың тиімділігін растайды.

Бағдарламаны жүзеге асыру барысында кіші мектеп оқушыларымен өткізілген сабақтар арнайы ұйымдастырылған тұлғааралық өзара әрекеттесу арқылы, тұлғааралық қатынастарда шығармашылық пен еркіндік таныту арқылы, балалармен жұмыста арт-терапия әдістерінің кең спектрін қолдану арқылы балаларға құрдастарымен қарым-қатынастың жаңа тәжірибесін алуға мүмкіндік берді. Жалпы сынып ұжымындағы қатынастар жақсара түсті. Өзара сенім пайда болды, айналасындағылармен мейірімді қатынас жасауға дайын тұру байқалды. Жалпы алғанда, конструктивті өзара әрекеттесуде қиындықтары бар оқушыларда тұлғааралық қарым-қатынас біліктерінің даму деңгейінің арту тенденциясы байқалды.

Демек, кіші мектеп оқушыларының тұлғааралық қатынастарын арт-терапия арқылы дамытуға бағытталған психологиялық түзету бағдарламасы бойынша жүргізілген жұмыстар сыныптың социометриялық келбетінің сапалық өзгеруіне, оқушылардың тұлғааралық өзара әрекеттесу нормалары туралы түсініктерінің кеңеюіне, кез-келген баланың бірлескен іс-әрекетке еркін енуіне, жағымды эмоцияларының артуына, коммуникативті дағдыларының (тыңдай білу, серіктесін түсіне білу, эмпатия, басқаның пікіріне құлақ асу, өз пікірін қорғай алу, т.с.с.) дамуына жол ашты. Балалар құрдастарымен конструктивті қатынастар құра бастады, қарым-қатынас құзыреттіліктерін арттырды, өздерін таныды.

References:

1. Jariqbaev Q.B., Sañğılbaev O.S. *Psixologiya: Énciklopediyalıq sözdik.* / Bas red. B.Ö. Jaqır. – Almatı: «Qazaq énciklopediyası», 2011. – 624 b.
2. Anan'yev B.G. *Chelovek kak sub"yekt poznaniya.* Spb.: Piter, 2018. – 288 s.
3. Il'in Ye. P. *Psikhologiya obshcheniya i mezhlichnostnykh otnosheniy.* Sankt-Peterburg:Piter, 2012. 576 s.
4. El'konin, D. B. *Psikhologiya igr* // D. B. El'konin. – M.: Kniga pospros, 2013. 228 s.
5. Shkil' I.Ye. *Primeneniye art-tekhnologiy kak sredstva razvitiya kommunikativnaya kompetentnost' lichnosti* // Aktual'nyye problemy psikhologicheskogo poznaniya. № 3. 2013 g. – S. 99-111.
6. Kopytin A. YA. *Art-terapiya dlya detey i podrostkov* / A. – M.: Kogito-Tsentr, 2014. – 197 s.